

АНТИНОМІЯ СУБ'ЄКТИВНОГО ТА ОБ'ЄКТИВНОГО У
ПРОФЕСІЙНІЙ НОМІНАЦІЇ

У статті розглянуто антиномію суб'єктивного та об'єктивного в процесі відбору одиниці професійної номінації, виділено функції мовної особистості та принципи вибору лінгвального знака в спеціальній комунікації.

Ключові слова: професійний дискурс, професійна номінація, антиномія, принцип вибору лінгвального знака, функції мовної особистості.

В статье рассмотрена антиномия субъективного и объективного в процессе отбора единицы профессиональной номинации, выделены функции языковой личности и принципы выбора лингвального знака в специальной коммуникации.

Ключевые слова: профессиональный дискурс, профессиональная номинация, антиномия, принцип выбора лингвального знака, функции языковой личности.

In the article the antinomy of the subjective and the objective is considered in the process of selection of the unit of professional nomination. The functions of linguistic personality and principles of lingual sign choice in special communication are highlighted.

Key words: professional discourse, professional nomination, antinomy, principle of lingual sign choice, functions of linguistic personality.

Відомо, що вибір тієї чи іншої одиниці номінації впливає на формування ідеостилу окремого дослідника (фахівця), автора спеціального тексту. Розуміння стилю як сукупності однаково забарвлених засобів, на думку М.Кожиної, призводить до висновку, що “виходить, в узусі немає стилю”, що він існує лише в мові. Дослідниця кваліфікує стиль як “сукупність різнобарвних одиниць, у якій переважає їх конкретна група” [1, 84]. Дуалізм при виборі одиниці номінації викликаний тим, що адресант у професійному дискурсі змушений виконувати дві суміжні функції: продуцента інформації та її оформлювача за допомогою мовних знаків, тобто виступає в двох іпостасях: фахівця певної галузі знань і лінгвіста.

Актуальність теми нашого дослідження пов'язана з необхідністю вивчення особливостей процесу номінації у професійному дискурсі у зв'язку з появою нових аспектів її вивчення.

Об'єктом аналізу в нашій розвідці є номінації у професійному дискурсі як елемент ідеостилу окремого дослідження.

Предметом дослідження є антиномія об'єктивного та суб'єктивного у професійній номінації.

Метою статті є встановлення принципів вибору лінгвального знака у професійному дискурсі, а також функцій мовної особливості.

Завдання:

– виявити причини дуалізму при виборі одиниці номінації у професійному дискурсі;

- встановити особливості процесу номінації у професійному дискурсі порівняно з художнім дискурсом;
- виявити основні універсальні та специфічні принципи номінації у професійному дискурсі.

Тракуючи вибір одиниці номінації у професійному дискурсі як творчий процес, слід зазначити, що творча уява мовця при цьому спрямована на пошук нової інформації, “прирощення” знань, уже відомих професійній спільноті. Творча уява при цьому є одним з моментів діяльності мовця в комплексі з принципом класифікації. Вона ґрунтується на перетворенні уявлень про конкретний чи віртуальний об’єкт дослідження на конкретне поняття, теорію, концепцію і фіксується в конкретній одиниці номінації. На відміну від адресанта художнього дискурсу, творча уява якого перетворюється шляхом незвичайного сполучення уявлень, тобто асоціацій, їх заострення, гіперболізації, уподібнення й об’єктивується волювим зусиллям письменника в художній образ, закріплений у тексті твору, адресант професійного дискурсу волювим зусиллям об’єктивує свою творчу уяву в конкретне поняття, яке закріплюється в терміносистемі як термін, що займає у ній свою нішу.

Якщо ідеостиль письменника має характер індивідуального, домінантою якого є саме ті особливості, якими його твори відрізняються від творів інших авторів, то стиль мовної особистості у професійному дискурсі є максимально узагальненим як сукупність ознак, що роблять його науковим (дослідницький сектор), наближеним до офіційно-ділового (виробничий сектор) тощо [2, 6]. Його домінантою є не одиничне, а колективне вживання певних мовних засобів, що складають професійний стандарт.

Ексклюзивність образних засобів мови в художньому тексті стає чинником талановитості його автора. Мовця у професійному дискурсі цікавить не індивідуальне, а загальне, об’єктивне, що реалізується через індивідуальну мовну стратегію адресанта. У спеціальному тексті потенції образної назви значно менші в порівнянні з художнім текстом, тому що професійна сфера значно обмежує можливості для утворення подібних одиниць, тобто обирає образної назви як мотиваційного слова. Дуалізм при виборі мовного знака виникає в результаті обмеження суб’єктивізму мовця, номінаторська діяльність якого суперечить професійній нормі або професійному стандарту.

Можна виділити такі принципи вибору професійної одиниці номінації, що дозволяють уникнути суперечностей між змістом спеціального поняття і назвою, що його презентує:

1) *принцип колективної доцільності*, тобто вибір таких мовних знаків, які здатні за своєю природою обслуговувати комунікацію в даній конкретній сфері;

2) *принцип свідомого вибору*, за яким мовний знак корелює з уявленням про об’єкт, а не з реальним його існуванням, оскільки процес пізнання є безкінечним. Вибір визначається інтенціями автора, тому що «...генератором значень висловлень є людина як носій когніції, яка обирає власний або нав’язаний спосіб інтерпретації дійсності» [3, 382].

Коли виникає новий реальний об’єкт, народжується однотипна назва, підпорядкована гіперо-гіпонімічному принципу формування системи спеціальних понять. Якщо з’являється новий віртуальний об’єкт у будь-якій галузі знань чи сфері професійної діяльності, може бути обраний довільний знак (емоційно забарвлений, з іншої професійної сфери, невербальний тощо);

3) *принцип відносної стабільності, «тимчасовості» обраної одиниці номінації*, оскільки мовець не завжди має точне уявлення про професійні реалії. У такому випадку з'являються мовні знаки, що мають статус передтерміна або чужостильового елемента. Тенденція пошуку точної назви характерна для більшості галузей знань, тому у професійній сфері спостерігаємо процеси «донайменування», перенайменування, коригування спеціальної назви тощо. Такі комбінаторні зміни зумовлені метою та умовами спілкування. Проте їх не можна ототожнювати із системою дублювання, прийнятою в окремих професійних сегментах, зокрема у лінгвістиці (різні лінгвістичні школи), а також у системі міжнародних і національних еквівалентів у фармакології, трьохелементній системі термінів у медичній, ботанічній, зоологічній та інших сферах. Мовна особистість, скоріше, реалізується не через тимчасові терміни – семантичні деривати, а через окремі емоційно забарвлені одиниці, які дослідник чи фахівець уводить в текст.

Якщо така мовна одиниця радикально змінює зміст тексту, викривлюючи спеціальну інформацію, вона є ненормативною, оскільки призводить до переведення спеціального тексту до розряду квазіпрофесійних;

4) *принцип професійної конвенційності у випадку відсутності адекватної мовної одиниці або за умови неможливості її вибору з декількох існуючих*. До конвенційних назв можна залучити такі, що виникли в результаті компресії іншомовного фразеологізму, що вживається у професійному спілкуванні, наприклад: *ФІФО* (англ. *FIFO* – *first-in-first-out*; першим надійшов – першим обслуговується) – один з бухгалтерських методів обліку. Такими є і назви, утворені від прізвища або імені вченого, винахідника тощо. Подібний спосіб номінації, який “узаконував імена батьків” назви, був дуже популярним у попередні періоди розвитку науки. Так, у театральній та літературознавчій сферах фіксували терміни, похідні від назв літературних творів чи їх героїв: *богема* (М.Мюрге “Життя богеми”).

У мінералогії зустрічаємо латинізовані форми топонімів, гідронімів і т.ін., що стали офіційними назвами мінералів, наприклад: *галій, гафній*.

Музична сфера традиційно зберігає у номінації пріоритет італійської мови і культури, проте у світовій музичній культурі функціонують назви, етимологічно пов'язані з іншими, в основному європейськими, мовами: *акордеон, рояль, орган*, серед яких є і оригінальні авторські неологізми, зокрема *баян* (інструмент, названий російським гармоністом А.Орлеанським-Титаренком за ім'ям давньоруського поета Баяна, про якого згадує автор “Слова про Ігорів похід”).

Основу спортивної термінології складають англійські лексеми, проте саме національні назви давніх ігор, видів боротьби, тобто те, що є ексклюзивним у культурі народу, номінується національними мовними засобами, наприклад: *карате, айкідо, конфу*.

Зараз спостерігаємо процес “оцивілізування” мови економічної сфери, у якій переважають англійські назви, що стали своєрідним міжнародним лінгвістичним стандартом. Проте, запозичуючи англійські лексеми, мовець не завжди враховує той факт, що семантичний обсяг економічного поняття, що функціонує в англійській професійній дискурсі (так само і в американському), не завжди є тотожним семантиці понять, номінованих мовами народів колишнього СРСР, зокрема українською та російською.

Цей семантичний дисонанс виникає в результаті того, що економічні реалії, характерні для відповідних країн, не є ідентичними;

5) *принцип диференціації мовних одиниць на різних рівнях*, зокрема рівні реалізації семантичної валентності окремих лексем у різних мовах. Цей принцип реалізується і на рівні жанру тексту, хоча проблема виокремлення й упорядкування ознак тексту як складного знакового й комунікативного феномена в лінгвістиці тексту, зокрема спеціального, залишається дискусійною.

У професійному дискурсі умовно можна виділити такі тексти: *deskриптивний* (описовий), поширений у всіх зонах професійного дискурсу; *експланаторний* (пояснювальний), переважає у навчальному секторі; *аргументативний* (дослідницький сектор); *кваліфікаційний* (дефініція спеціального поняття); *інструктивний* (виробничий та навчальний сектори); окремо можна виділити *дисертаційний* текст як структурно регламентований варіант наукового тексту.

Поєднання елементів декількох стилів є майже неможливим у текстах, що функціонують у дослідницькому секторі власне професійної зони професійного дискурсу. Так, емоційно забарвлені одиниці у цій зоні активізують ті свої значення і відтінки, які є найбільш абстрагованими і узагальненими. На думку М.Кожиної, адресант користується тими резервами мови, які дозволяють забезпечити загальний тон мовлення, “тон, який переважає”, забарвлює його в цілому, незважаючи на окремі чужостильові одиниці” [1, 44]. Автор визначає стиль як “різний режим мови”;

6) *принцип точності*, оскільки кожна нова лексема повинна, з одного боку, “вписатися” у відповідну систему понять, а з другого – не дати можливості подвійного трактування повідомлення фахівця.

Р.Якобсон трактує художній текст як “інформаційний генератор, що має риси інтелектуальної особистості” [Цит. за: 3, 482]. Цю характеристику можна екстраполювати на спеціальний текст, проте вектор прояву особистості в цих текстах різний. Художній текст, як правило, відображає реальну дійсність в ідеальному світі естетичної дійсності, а спеціальний текст відбиває об’єктивну реальність в об’єктивних наукових категоріях.

Науковий текст може відображати гіпотетичний світ, віртуальний світ, запропонований адресантом; один з варіантів реальної дійсності; реальний світ, викривлений адресантом; результат експерименту, що підтверджує його істинність тощо. Уникнення будь-яких окремих чужостильових краплень створює уявлення про ідеальність, довершеність спеціального тексту, абсолютність вміщених у ньому висновків.

Отже, вибір мовної одиниці детермінований екстралінгвальними чинниками. Він може бути свідомим тільки за умови врахування мети, завдання, ситуації і сфери спілкування, яка відповідає певному виду діяльності, а також і самому змісту тексту, що не заперечує можливість текстів, які характеризуються проявом яскравої стильової авторської індивідуальності, перш за все, у жанрах монографії, курсу лекцій.

Прояв мовної особистості завжди є там, де є нова думка. Препарований, адаптований текст можливий за умови дозованості інформації та уніфікації мовних засобів для її оформлення і відповідає умовам спілкування у навчальному секторі перехідної зони професійного дискурсу.

Індивідуальна мовна стратегія не тільки демонструє особисті риси й уподобання адресанта, але вона здатна й модернізувати мову професійного спілкування. Розширення чи звуження семантики спеціального поняття призводить до появи нової назви або нової класифікації чи субкласифікації понять.

Дуалізм можливостей це результат суперечностей, що виникають між функцією мовця як номінатора у професійній сфері й актуалізацією саме тієї функції мови, яка є домінантною в різних зонах і секторах професійного дискурсу. Так, у навчальному секторі на перший план виходить акумулятивна функція, тоді як номінативна функція відходить на периферію. Такі суперечності можливі і між інтенціями мовця і його мовними можливостями.

У сучасному мовознавстві мова розглядається як продукт людської діяльності, яка реалізується через особистість. У професійному дискурсі цей процес породжує й інспектує не тільки лінгвіст (як кодифікатор, редактор, рецензент), але і фахівець, який належить до іншої сфери знань. Ідеальна скоординованість дій фахівця і номінатора можлива лише за умови поєднання їх в одній особистості. Мовець виступає в ролі координатора дій узагальненого фахівця і лінгвіста в їх протиборстві та взаємодії. Завдання мовця у професійному дискурсі полягає не тільки в тому, щоб створити мовну канву тексту відповідно до норм мови, але й в тому, щоб інтегрувати видові назви в межах вищих рівнів категоризації, диференціювати їх на найнижчому рівні у класифікаційній ієрархії номенклатурних назв [4, 162].

Отже, коефіцієнт функціонального навантаження на мовця як учасника професійного дискурсу є значно вищим порівняно з пересічним мовцем, який, фактично, лише додає необхідні йому семи до загальнонавчаних лексем. Людина ж у професійній сфері виконує декілька функцій як мовець.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кожина М.Н. Стилистика русского языка/ Маргарита Николаевна Кожина.- М.: Просвещение,1977. – 223 С.
2. Колеснікова І.А. Лінгвокогнітивні та комунікативно-прагматичні параметри професійного дискурсу: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора філол.наук: спец.10.021.15 “Загальне мовознавство” / І.А.Колеснікова. – К.,2009. – 33 С.
3. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика. Напрями та проблеми/ Олена Олександрівна Селіванова. – Полтава: Довкілля. – К., 2006. – 716 С.
4. Лотман Ю.М. Внутри мыслящих миров: Человек-текст-семиосфера-история / Юрий Михайлович Лотман. – М.: Языки русской культуры, 1996. – 464 С.

ИДЕОЛОГИЧЕСКАЯ ОСНОВА АНГЛИЙСКОГО ШПИОНСКОГО РОМАНА ПЕРИОДА «ХОЛОДНОЙ» ВОЙНЫ

Дана робота присвячена аналізу творчості письменників періоду другої світової війни, які здійснили вагомий внесок у формування жанру англійського шпигунського роману. У дослідженні здійснюється спроба проаналізувати розвиток жанру англійського шпигунського роману у військовий період у контексті історичних подій, що відбуваються, з урахуванням факту причетності автора тим або іншим способом до діяльності британських спецслужб. У фокус аналізу автора попадають нові форми реалізації сюжетної лінії і її модифікації протагоніста.

Ключові слова: шпигунський роман, ідеологічна основа, жанрова домінанта, жанровий код, сюжет, детектив, шпигунська історія.

Данная работа посвящена анализу творчества писателей периода «холодной» войны, внесших весомый вклад в формирование жанра английского шпионского романа. В исследовании предпринимается попытка проанализировать развитие жанра английского шпионского романа, его идеологическую основу в контексте происходящих исторических событий, с учётом факта причастности автора тем или иным образом к деятельности британских спецслужб. В фокус анализа автора попадают новые формы реализации сюжетной линии и модификации протагониста.

Ключевые слова: шпионский роман, идеологическая основа, жанровая доминанта, жанровый код, сюжет, детектив, шпионская история.

The work is dedicated to the analysis of the spy novels written during the period of the “cold” war, which contributed much to the forming of the spy novel genre. In the investigation presented the attempt to analyze the development of the spy novel genre, its ideological background during the war time made in the context of the historical events, taking into account the fact of belonging the author to the Great Britain State Intelligence service. The focus of the analysis is concentrated on the new forms of realization of the plot vector and the modification of the protagonist.

Key words: spy novel, ideological basis, dominant genre, genre code, plot, detective, spy story

Окончание второй мировой войны стало своеобразным рубежом нового времени и нового мира. Писатели, озабоченные утратой традиционных ценностей, были вынуждены констатировать, что процесс распада прежних идеологем, очевидный уже в начале столетия, продолжался. Пафос переустройства общества, объективно завершившийся в 50–е годы (время исчезновения колониальной системы, противоборства двух лагерей, привлекательности социалистической идеологии), сменился пониманием того, что XX век, уничтожив в самом начале старых богов, не пощадил и новых.

Грандиозные политические изменения, происшедшие в Европе после второй мировой войны, ангажируя общество и искусство, повлекли за собой изменения не только